DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Sarnyai Csaba

AZ ALAPVETŐ SZLÁV MITOLOGIKUS KÉPZETEK METAMORFÓZISAI A XX. SZÁZADI OROSZ PRÓZÁBAN

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

IRODALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
OROSZ IRODALOM ÉS KULTÚRA
PROGRAM

Szeged
2009

Meggyőződésem szerint a XX. századi orosz irodalomban kimutatható világértelmezési koncepciók közül két nagy vonulat emelkedik ki a legmarkánsabban – az utópisztikus, valamint a mitologikus. E két, elsősorban poétikai szinten megragadható világfelfogás szerves folytatása a századforduló orosz irodalmának. A szimbolizmusra, s az ahhoz közel álló jelenségekre jellemző mítoszteremtő írói eljárásmódoknak köszönhetően születik meg az ún. neomitologikus regény (Fjodor Szologub *Undok ördög*; Valerij Brjuszov *Tüzes angyal*; Andrej Belij *Pétervár*; stb). Ezzel párhuzamosan a szimbolizmusnak köszönhető a modern orosz utópia létrejötte is (Brjuszov *Dél Keresztje köztársaság*, *Gépek lázadása*, stb). Ugyanakkor az óorosz irodalom és a folklór (hiedelemmondák, népi apokrifek, stb.) tanulmányozása nyilvánvalóvá tette számomra, hogy e két eredő mennyire mélyen gyökerezik mind az irodalmi, mind a (kultúr)bölcseleti hagyományban. Tovább árnyalja a képet, hogy az orosz irodalomban számtalan példát találunk e két, első pillantásra esetleg ellentétesnek látszó világértelmezési kód sajátos ötvöződésére is. Legismertebb talán e tekintetben az elsüllyedt város, Kityezs óorosz legendája, s annak irodalmi interpretációi.

A dolgozat tárgyát csakis azon irodalmi szövegek képezik, melyekben a mitologizmus, mint olyan, nem pusztán tematikus vagy motivikus szinten ragadható meg, hanem – gyakran a narrációs technikákba is beépülve – az adott szövegstruktúra létrejöttét eredményezi, s párhuzamos értelmezési szintek kiépülését, s egymásra vetülését generálja.

A rövidebb áttekintő és elméleti részeket követő, műelemzéseket tartalmazó fejezetben a XX. századi orosz próza – témám szerint reprezentatívnak tekinthető – öt alkotásának részletes elemzésével, elsősorban a művekben megragadható mitologizmus és az orosz népi hitvilág alapvető fenoménjainak összevetésével igyekszem elméleti feltevésemet igazolni. E tekintetben meghatározónak tekintem a metamorfózis fenoménját, amely nemcsak a népi hitvilág kulcsfontosságú jelensége, hanem a XX. századi orosz irodalmi hagyományban is kiemelkedő szerepet játszik a

műalkotások világképének és poétikai struktúrájának alakulásában és értelmezésében. Dolgozatomban az orosz irodalomtudomány és folklorisztika mítoszkutatással kapcsolatos tendenciáira építve értelmezem a kiválasztott műveket. Így munkám során legfőképpen Je. Meletyinszkij, V. Afanaszjev, V. Propp, illetve M. Vlaszova és T. Scsepanszkaja kutatásaira támaszkodom, ugyanakkor O. Golubkova, A. Nyekrilova és mások e témában alapvető műveit is felhasználom.

Közismert ténynek számít, hogy az orosz irodalom születésétől fogva egészen a mai napig számtalan szállal fonódik össze a folklórral, s azon belül is leginkább a népi hitvilággal. Ez a viszony az irodalommal szemben támasztott ideológiai, esztétikai, stb. követelményeknek megfelelően az évszázadok alatt folyamatosan formálódott, hogy aztán a népi hitvilág a XIX. században végérvényesen beépüljön az irodalmi művek sokaságába, mégpedig nem csupán az egyes elemek és motívumok szintjén, hanem elsősorban poétikai-esztétikai értelemben. Az orosz irodalomban a népi kultúra tényeinek az irodalomba való szerves beépülése egy tudatos írói magatartásforma eredménye, ami számtalan irodalmi alkotás vagy akár írói életmű vonatkozásában egészen a mai napig is meghatározó.

Ugyanakkor az orosz irodalom mitologikus vonulatán belül is különbséget kell tenni a mitologikus elemeket pusztán a szüzsé szintjén felvonultató alkotások, valamint a mitologizmust a szöveg poétikai struktúrájába szervesen beépítő művek között. A mitologizmus szépirodalomba való szerves beépülése ugyanis sohasem jelenti az adott mítosz változatlan formában való felhasználását, hanem annak mindig egy meghatározott, az írói koncepció szerint újraértelmezett változatát jelenti, amely a mű egy újabb értelmezési szintjének kiépüléséhez vezet. A mítosz ugyanis önmagában nem képes a benne foglalt tartalmak művészi értelemben vett kifejezésére, még kevésbé pedig értelmezésére, amit Meletyinszkij a következőképpen fogalmaz meg: „a mítoszalkotásban csupán ösztönös költői erők hatnak, így a mítoszra vonatkoztatva nem lehet szó igazi művészi fogásokról, kifejezőeszközökről, stílusról és más hasonló poétikai kategóriákról”. Ennek megfelelően a mítoszra mindig is a tárgy és képének összemosása illetve azonosítása volt a jellemző, ráadásul az irodalmi fikcióval szemben a mítosz mindig is úgy reflektált önmagára, mint kizárólagos valóságra. A folklór és még inkább a szépirodalom alkotásai ugyanakkor a tárgy és képe különválasztásán alapulnak, s

önmagukat általában művészi fikcióként, esetleg – bizonyos folklórműfajok esetében – egyfajta alternatív realitásként tételezik.

A szépirodalmi alkotásban a mítosz írói újraalkotásával találkozunk, ami mindig az adott mű poétikai rendszerének rendelődik alá, vagyis az írói szempontoknak megfelelően az eredeti mítosz jelentés- és érvényességi köre meghatározott módon leszűkül, vagy éppen fordítva, az eredeti jelentéstartalomtól akár függetlenül is – kitágul.

A metamorfózis, mint a szláv népi világkép meghatározója

A népi világlátás számára a metamorfózisok nem pusztán az embert körülvevő fizikai és metafizikai valóság meghatározott fenoménját jelentik, hanem a mindenség meghatározott szempontból értelmezett eredendő, dinamikus alapállapotát. Ennek megfelelően a népi gondolkodás az ember legfőbb „földi" feladatát abban látja, hogy megtalálja saját organikus helyét e véget nem érő metamorfózissorozat közepette, illetve azt tartósan meg is őrizze. Az egyes ember sorsa így aszerint alakul, hogy miként értelmezi a körülötte lévő világ rendjét, hogyan viszonyul az azt benépesítő, illetve meghatározó evilági és természetfölötti lényekhez, betartja-e vagy megszegi azok mindenkire egyaránt érvényes törvényeit. Az ember sorsa ekképpen a természetfölötti avagy démoni közeggel való kapcsolatba lépés során dől el, azaz ekkor körvonalazódik a lehetséges alternatívák függvényében. A halál, vagyis az életút bevégzettségének tragikuma így feloldódik az emberi létezés véget nem érő metamorfózisaiban, vagy legalábbis annak lehetőségében.

A metamorfózisok sajátos, a népi világképet meghatározó változatát képviseli a magyarra jórészt lefordíthatatlan ún. „oborotnyicsesztvo", amely a szláv mitologikus gondolkodás egyik központi problémája is egyben. Ez tekinthető az orosz népi világértelmezés legfontosabb fenoménjának, amely adott esetben nem jelent mást, mint a világmindenség egészét strukturáló különféle – akár egzisztenciális, akár metafizikai értelemben vett – állandó metamorfózisok rendszerét. Ilyen értelemben a szláv kultúrákban – így az oroszban is – a hagyományos, vagyis archaikus felfogás szerint a világ úgy értelmeződik, mint az

egyik létállapotból vagy létformából a másikba való véget nem érő, végtelen számú átmenet színtere. Másképpen fogalmazva mindez azt jelenti, hogy az „oborotnyicsesztvo” mint metamorfózisrendszer lényegében a világ organikus egységének, minden létező egymással való állandó kölcsönviszonyának kifejeződése.

A dolgozatban elemzett művek

1. Tematikus szempontból Szologub *Undok ördög* című regénye a XIX. századi orosz irodalmi hagyományt folytatja, s annak jellegzetes hősének, az ún. kisembernek a problémáját tárgyalja. A szologubi írói eljárásmódnak köszönhetően a regénystruktúra elemeinek többsége olyan értelmet nyer, amely már jóval túlmutat a regénnyel kapcsolatban gyakorta hangoztatott „provinciális” tematika határain. Szologub regényében egy sajátos tér-idő struktúrát teremt, ami minden vonatkozásban felette áll mind a fizikai időnek, mind pedig a reális térnek. Ebben a jellegzetes kronotoposzban az időintervallumokat is szakrális időhatárok és események strukturálják, miközben az „oborotnyicsesztvo”, azaz a metamorfózis a regény tulajdonképpeni mitologikus leitmotívumává válik, ami alapjaiban határozza meg a szövegstruktúrát. Ebben a kronotoposzban a hősök alakja sem értelmezhető kizárólagosan a hétköznapi logika szerint, vagy a jellemük és a szüzsé szintjén ábrázolt cselekedeteik alapján. A hősök alakjában világosan megmutatkozó vonások így mind a regény mitologikus szintjével állnak összefüggésben. A fent említett kronotoposz vonatkozásában mindenképpen Peredonov, a regény főhőse, pontosabban fogalmazva „antihőse” tekinthető a regény kulcsfigurájának, aki az írói szándék szerint inkább látszik valamiféle „tisztátalan”, démoni kreatúrának, mint emberi lénynek.

2. Az ember visszafejlődésének, azaz negatív előjelű metamorfózisainak irodalmi interpretáció közül kiemelkedik Jevgenyij Zamjatyin *Barlang* című elbeszélése, amely egyúttal a hagyományos diskurzusban a kultúra elemi közegeként értelmezett toposz, Pétervár destruktív metamorfózisait is megjeleníti. Az elbeszélésben tehát a civilizáció és a kultúra pusztulásának lehetünk tanúi, minek következtében sokan a regresszió, azaz a végleges leépülés irodalmi ábrázolásaként

fogják fel a művet. Ez a megállapítás teljes mértékben helytállónak is tűnik, már ami a civilizáció összeomlását illeti. Egészen más a helyzet a kultúrát illetően, ami a zamjatyini koncepció szerint továbbra is fenn kell, hogy maradjon, még ha a kultúra egyes fenoménjai bizonyos téren sérülnek, illetve meghatározott módon újra is értelmeződnek. Ez a fajta átalakulás leginkább a kulturális tér beszűkülésében érhető tetten. Ennek megfelelően a műben a „civilizatórikus idő" helyét is – annak felfüggesztődése után – egyfajta, a szakralitásban gyökerező „kulturális idő" veszi át, ami megfeleltethető az időstruktúra archaikusabb értelmezésének és ebből következő tagolásának is. Az elbeszélés világképének alakulásában az előbbiekkel párhuzamosan fontos szerep jut az orosz népi démonológiából kölcsönzött képzeteknek is. Ez leginkább a „legmammutabb mammut" alakjában ragadható meg, amely egyfajta pusztító őserőként, másrészt pedig mintegy a hideg, a fagy démoni megtestesüléseként jelenik meg az elbeszélésben. A mű világképének megfelelően az ember metamorfózisai is ebben a kulcsban értelmezhetőek. Vagyis a zamjatyini felfogás szerint az ember bizonyos értelemben ténylegesen megfoszttatik önnön szubjektív vonásaitól, s visszahull egy ősi, eredendő állapotba, mely elvileg sokkal inkább az ösztönök, mintsem az emberi szellem világát jelenti. Ebben az értelemben válik maga is – az őt körülvevő kulturális és egzisztenciális tér átalakulásának függvényében – az őstörténet emberéhez hasonlatossá. Ugyanakkor mindez lényegében csupán az ember külső vonásai tekintetében igaz, és semmiképpen sem állja meg a helyét gondolkodásának és cselekedeteinek motivációját illetően. Ennek megfelelően az ősemberi allúziók is csak feltételesen érvényesek, s ezzel párhuzamosan Zamjatyin egy másik, ontologikus hagyományt is aktualizál, nevezetesen a bibliait. Ilyenképpen az „agyagszürke" arcú ember nem pusztán az ősemberhez, hanem az Isten által agyagból teremtett ember-őshöz válik hasonlatossá, ami már önmagában is egyfajta garanciát jelenthet az erkölcsi-szellemi, vagyis humán értelemben vett megújhodásra és újjászületésre.

3. A halál mibenléte Platonov számára az egyik központi kérdés, ugyanakkor a platonovi prózában elsősorban nem a halál témája a meghatározó, hanem sokkal inkább a halál titkát kutató ember fáradhatatlan útkeresései és vívódásai. Ennek példája *A vasbanya* című elbeszélése, amely egyúttal az egész életmű egyik meghatározó darabja. A mű világképe a platonovi felfogásmódnak köszönhetően sok

vonatkozásban az ősi, archaikus világképnek feleltethető meg, melyben minden létező, élő és élettelen, organikus egységet alkot. Ehhez az organikus gondolatisághoz kötődik ezer szállal a Platonov írói világában szintén alapjaiban meghatározó gyermekiség, a gyermeki természet, ami a platonovi felfogás szerint nemcsak a gyermekek sajátja, hanem ugyanúgy megvan a felnőttekben is, ám esetükben már a személyiség legmélyén él tovább, s immár csak az öntudatlan álom képes újra felszínre hozni azt. *A vasbanyá*ban megjelenő gyermeki világszemlélet számára azonban ez az álom-felfogás magától értetődően módosul, s itt már a mű poétikai struktúráját meghatározó gyermeki tudat számára teljes mértékben a nemléttel azonosul, tehát egy nemkívánatos, tisztátalan perspektívát képvisel. Az ébrenlét ennek megfelelően az elbeszélésben működő gyermeki tudat számára a „tisztátalan” álom pozitív ellenpólusaként értelmeződik, ami maradéktalanul lehetőséget ad a világ harmóniájának és organikus egységének közvetlen, személyes megtapasztalására. A világ felfogásának és befogadásának, s egyszersmind elsajátításának egyetlen lehetséges eszköze így a kisfiú esetében a folyamatos párbeszéd, az „én” és a „te” dialógusa, melyben éppen ennek az organikus egységnek kell feltárulnia. Ezzel magyarázható, hogy éppen a „Ki vagy te?” típusú kérdések válnak az elbeszélés leitmotívumává, mint a mű központi problémájának, a „másik” megismerésének eszköze. A vasbanya az elbeszélés központi figurája, akinek alakja nehezen értelmezhető a népi hitvilág hasonló képzeteivel való összevetése nélkül. Az ember sorsának megtestesítője ő, pontosabban fogalmazva olyan alak, aki az ember sorsát annak bevégzettségében testesíti meg. Ilyenképpen a vasbanya alakja a halál természetének és mibenlétének emberi léptékekkel mért kiismerhetetlenségét, s elsősorban felfoghatatlanságát demonstrálja.

4. Az irodalmi köztudat Raszputyin *Élj és emlékezz* című regényét az ún. háborús próza egyik alkotásaként tartja számon. Azon művek közé tartozik, melyek a háborút teljesen újszerű szemszögből láttatják: mint történelmi kataklizmát, s legfőképpen mint az egyes ember, az individuum tragédiáját. A regényben a hangsúly a háború borzalmaiba akaratán kívül csöppent ember személyes sorsára tolódik át, s a hősök tragédiája csakis a szerteágazó, gyakran ellentmondásos, már-már paradox, de mindenképpen individuális összefüggésekben értelmezhető. A regény olvasása közben – a cselekmény hétköznapi szintje mellett – egyre érzékletesebben bontakozik

ki a regény másik rétege, nevezetesen mitologikus szintje. Az a komplex szisztéma, melynek megléte már önmagában sem engedi meg, hogy a művet az általános gyakorlatnak megfelelően pusztán tematikai szempontból vizsgáljuk. Ennek ellenére a korabeli kritika ezt a tényt vagy egyáltalán nem, vagy csak részlegesen vette figyelembe, ugyanakkor ez a megállapítás helytállónak tűnik az utóbbi néhány év értelmezési kísérleteivel kapcsolatosan is. Az *Élj és emlékezz* egészét alapvetően meghatározó mítoszpoétikai struktúra azonban semmiképpen sem tekinthető csupán egyfajta „jelentéstöbbletet adó", ám önálló jelentéssel nem rendelkező, a regény pszichológiai, szociológiai, stb. aspektusait bizonyos értelemben befolyásoló irodalmi ténynek. Véleményem szerint a raszputyini próza alapvető vonása éppen a mítoszpoétikai struktúrának a regény szövetével való teljes esztétikai és poétikai összekapcsolódása, ami így a morális-eszmei mondanivaló tényleges hordozójává válik. Ilyen értelemben a mitikus lények szerepeltetése, pontosabban fogalmazva, a regény főhőseinek ilyen lények attribútumaival való következetes felruházása szintén ezzel magyarázható. A regény egyik alapproblémáját közismerten Guszkov metamorfózisai jelentik, melyek nemcsak a regény egyik legfontosabb leitmotívumát adják, hanem egyúttal a tér-idő struktúra alapvető szervezőelveként is funkcionálnak. A főhős átváltozásai egyetlen meghatározott irányba mutatnak, a vele kapcsolatos akár mitológiai, akár pszichológiai vagy morális minőségek folyamatosan a negatív pólus felé tolódnak el, ugyanakkor ez a folyamat nem tekinthető sem egyenletesnek, sem pedig állandónak. Ennek legfőbb oka véleményem szerint abban áll, hogy Guszkov átváltozásait egyszerre több, egymással nehezen, vagy egyáltalán nem összeegyeztethető kategóriákat és minőségeket képviselő tényező váltja ki, illetve befolyásolja. A regény másik központi szereplőjének, Nasztyonának az alakja Guszkovéhoz hasonlóan szintén bizonyos mitikus kódban értelmeződik, melyhez szintén a vele kapcsolatos metamorfózisok jelentik a kulcsot. Míg azonban Guszkov esetében a tisztátalan, azaz pogány eredő dominál, addig Nasztyona attribútumai egyértelműen a keresztény mitológiában gyökereznek. Noha Nasztyona a szó fizikai értelmében hal meg, az ő tragédiája inkább abban áll, hogy a közösség (tágabb értelemben a társadalom) morális elvárásai, valamint az ő személyes, eredendő erkölcsi értékrendje nem egyeztethetőek össze egymással. Sorsának alakulása, majd beteljesülése nemcsak e feloldhatatlan konfliktus függvénye, Nasztyona sokkal

inkább a mérlegelések és tudatos választások által kijelölt, és az azok szerint állandóan formálódó, alakuló utat járja végig, amely végül is elvezet a fizikai pusztuláshoz. Ugyanakkor az írói mítoszalkotás törvényeinek megfelelően Nasztyona végül mégis elkerüli az elátkozottak sorsát, amiben legfőképpen máriai és krisztusi attribútumai játszanak elsődleges szerepet, illetőleg a mindebből következő azon tény, hogy Guszkovval ellentétben kizárólag a morális és szellemi értelemben vett megváltásban látja az egyetlen lehetséges megoldást. Ilyenképpen veszi magára a krisztusi megváltás misztériumát, s ezzel egyidejűleg a krisztusi áldozat mártíriumát is, amely így a regény Nasztyona alakjával kapcsolatos utalásrendszerének is fontos leitmotívuma. A krisztusi attribútumok mellett ugyanakkor Nasztyonát más keresztény attribútumokkal is felruházza az író: a regényben sokszorosan ismétlődnek a közte és az Istenanya között vont párhuzamok, ami a krisztusi vonásokkal egyetemben szintén a hősnő tisztaságát, ártatlanságát, s nem utolsó sorban kiválasztott voltát hangsúlyozza.

5. Raszputyin számára – művei tanúsága szerint – a hagyományos életforma felszámolódása és eltűnése, végeredményben megsemmisülése jelenti az elsődleges erkölcsi problémát. Ez a kérdés először az *Isten veled, Matyora* című regényében vetődik fel a maga teljességében. A „közelgő katasztrófa” szépirodalmi ábrázolásakor Raszputyin írói mitológiájában a víz szimbolikája kap elsődleges szerepet, ahol a raszputyini koncepciónak megfelelően a víz, mint olyan, nem kizárólagosan pusztító őserőként jelenik meg, hanem valamennyi aspektusában, a maga bonyolult teljességében, vagyis rendelkezik valamennyi olyan jellemzővel és funkcióval, ami a szláv mitológiában is a sajátja. A vízzel, mint őselemmel kapcsolatos mitikus elképzelések elsősorban az *Isten veled, Matyora* poétikai struktúrájába épülnek be, noha jelentős szerepet kapnak más művekben is. A *Matyorában*, mint ahogyan Raszputyin többi művében is általában, az élővíz egyik „legjellegzetesebb” aspektusa a meghatározó, nevezetesen a folyóvíz, mint olyan. Általánosságban is elmondható, hogy Raszputyin műveiben maga az Angara az egyik olyan kulcsfontosságú toposz, amely a népi világképre jellemző elképzelésekkel teljes összhangban mitologizálódik. Ilyenképpen Raszputyinnál az Angara magába sűríti az élővíz, azaz a folyóvíz valamennyi mitikus funkcióját. Ezzel párhuzamosan Raszputyin az Angarát mintegy meg is személyesíti, a vele kapcsolatos szemantikai jelentéskört tudatosan kiterjeszti

az orosz mitikus hagyomány eredetmondáira is. Talán legismertebb, de mindenképpen meghatározó aspektusában, azaz mint az élet forrása, a víz a *Matyora* szimbólumrendszerében jelenik meg legérzékletesebben. Ilyen értelemben a sziget és a víz azt a jellegzetes kettősséget testesíti meg, melyet a szláv mitológiai hagyományban az életet adó, majd azt elvevő *nedves földanya*, azaz a víz-föld kettősének félig perszonifikált, félig elvont alakja képvisel. Az írói szándék szerint minden bizonnyal erre utal a sziget és a falu elnevezése is: Matyora, vagyis *„maty”* – anya. Másképpen fogalmazva a regény poétikai struktúrájában az Angara olyan kozmikus őserőként jelenik meg, amely a mű világán belül egyszerre jeleníti meg „mindenek kezdetét és végét” is. A sziget víz alá merülése így a bibliai Vízözönnel kapcsolatos asszociációkat ébreszt, s leginkább eszerint tárgyalja a szakirodalom is, ugyanakkor adott esetben a víz ószövetségi mágikus-megtisztító funkciója a szláv, s azon belül is leginkább az orosz mitikus-rituális hagyományból vett védelmező funkciójával kapcsolódik össze. A sziget pusztulása így elsősorban nem a káoszba merülést, vagy a bűnöktől való megtisztulást jelenti, hanem sokkal inkább a sziget „igaz” lakóinak megmenekülését és egyúttal megváltását.

A TÉMÁVAL KAPCSOLATOS PUBLIKÁCIÓK

1. Превращение и крушение. Повесть В. Распутина «Живи и помни» и ее мифологишеская структура. In: Dissertationes Slavicae. Sectio Historiae Litterarum XXIII. Szeged, 2004. 221–230.

2. Демонизация «маленького человека» в романе Ф. Сологуба «Мелкий бес». In: Tradiţie şi modernitate în opera lui A. P. Cehov. Cluj-Napoca: Napoca Star, 2005. 268–273.

3. Метаморфозы демона. «Erlkönig» Гете в переводе В. Жуковского. In: Dissertationes Slavicae. Sectio Historiae Litterarum XXIV. Szeged, 2006. 63–84. (Bagi Ibolyával)

4. «Баран на перекрестке» К проблеме реального и мифологического топоса и времени в романе «Мелкий бес» Ф. Сологуба. In: Серебряный век: Диалог культур. Odessa: Astroprint, 2007. 359–367.

5. Символика воды в повестях В. Распутина «Прощание с Матерой» и «Живи и помни». In: Науковий вісник Ізмаїльського державного университету. Вип. 24. Izmail: ІДГУ, 2008. 120–122.

6. Keresztény élők – pogány holtak. Egy hiedelemlény metamorfózisai a szláv népek hitvilágában. In: Hungaro-Ruthenica IV. Szeged, 2008. 205–216.

7. Две судьбы: «Лесной царь» В. Жуковского и «Спасова могила» Елина Пелина. In: Studia Hungaro-Bulgarica. Tomus 2. Szeged – Sumen: Университетско издателство «Епископ Константин Преславски», 2008. 301–306.